

WSTĘP

Jeśli wiek XIX był wiekiem pary i kolonializmu, wiek XX wiekiem światowych konfliktów zbrojnych, komunikacji i mediów masowych, to wiek XXI będzie wiekiem nauki i uniwersytetów. Truizmem jest dziś twierdzenie, że w warunkach współczesnej gospodarki rola edukacji, uczelni i wypracowywanych tam innowacji nieustannie rośnie, stając się fundamentem cywilizacyjnego postępu. Od połowy lat 90. minionego wieku obserwujemy okres gruntownych zmian w gospodarce światowej, który charakteryzuje się dynamicznymi procesami globalizacyjnymi oraz wzrostem roli niematerialnych czynników rozwoju, w tym zwłaszcza wiedzy, nazywanej przez Petera Druckera jedynym prawdziwym zasobem ekonomicznym¹.

Nauka jako proces ciągle zaczyna dominować w życiu społeczeństw, których sukces zależy i coraz silniej zależeć będzie od zdolności do przyswajania i wykorzystywania wiedzy. Znaczenie nauki dodatkowo unaocznili wydarzenia się w ostatnich latach kryzysy, takie jak pandemia COVID-19, katastrofa klimatyczna czy wybuch wojny w Ukrainie. Reakcja na nie, w tym w szczególności usuwanie związanych z przedmiotowymi kryzysami negatywnych skutków społecznych i gospodarczych, wymaga wszakże korzystania z efektów pracy naukowej i dorobku wiedzy wypracowywanego w uniwersyteckich laboratoriach i gabinetach uczonych, reprezentujących rozmaite obszary, dziedziny i dyscypliny nauki: od medycznych, przez społeczne i humanistyczne, po inżynierijsko-techniczne. Na naszych oczach dokonuje się głęboka zmiana modeli gospodarki, kultury i życia społecznego, w których kluczowymi zasobami stają się inteligentne technologie, wiedza i potencjał intelektualny. Z jednej strony otwiera to przed uniwersytetami i uczonymi nowe szanse: na dodatkowe fundusze, efektywną kooperację z biznesem i administracją, większe zainteresowanie efektami badań, skuteczniejszą komercjalizację wyników prac naukowych, przyjazne warunki prowadzenia działalności intelektualnej, znaczący prestiż i uznanie społeczne. Z drugiej – stawia przed nauką istotne wyzwania: jakościowe, etyczne, profesjonalne, generuje potrzebę realizacji aktywności B+R zgodnie z najwyższymi standardami i w poczuciu odpowiedzialności za dobro publiczne, które jeszcze nigdy w historii nie zależało tak silnie jak dziś od postępu wiedzy, a co za tym idzie – od jakości nauki i wartości jej wytworów w postaci odkryć, wynalazków, koncepcji, teorii, innowacji.

Wyzwania, jakie stają przed uczelniami i uczonymi, nie są jednak wyłącznie pochodną czynników społeczno-gospodarczych spod znaku Tofflerowskiej „Trze-

¹ M. Strojny, *Zarządzanie wiedzą i kapitałem intelektualnym jako nowe źródło przewagi konkurencyjnej*, „Problemy Jakości” 1999, nr 12, s. 4-7.

ciej Fali”². Te wyzwania, co widać wyraźnie na przykładzie polskich uwarunkowań funkcjonowania nauki, wypływają również – jak określił to Seymour Lipset – „z oka systemu”: są pochodną procesów i zjawisk występujących w samych uniwersytetach czy w instytucjach kreujących politykę naukową państwa. Spadek liczby chętnych do podjęcia studiów, rosnąca konkurencja o kandydata na uniwersytet, konieczność sięgania po środki na badania i dydaktykę do źródeł pozaakademickich, presja bibliometrii, „policzalności” i „rozliczalności” efektów pracy intelektualnej, przyjęcie indywidualnie i instytucjonalnie rozumianej produktywności naukowej, „impaktoza” i „punktoza” jako dominujące sposoby funkcjonowania w rzeczywistości akademickiej³ – to tylko niektóre z determinantów nauki we współczesnych realiach demograficznych, prawno-politycznych i gospodarczych. Wszystkie one implikują rozmaite zagrożenia dla jakości pracy akademickiej, tak w wymiarze badawczym, jak i dydaktycznym, rodzą pokusy wybierania dróg „na skróty”, podejmowania działań podważających rudymenty akademickiego etosu. Jak słusznie zauważa Jerzy M. Brzeziński, **takie będą nasze elity (także te, pomnażające wiedzę naukową poprzez czynne prowadzenie badań naukowych), jaki będzie poziom standardów pracy badawczej i nauczycielskiej podzielanych przez ludzi uniwersytetu**⁴. Z kolei poziom owych standardów w dużej mierze zależy od gotowości i umiejętności ochrony filarów uniwersyteckiego etosu przez środowisko samych akademików, ich determinacji w identyfikowaniu, piętnowaniu i dążeniu do eliminowania zachowań, postaw i poglądów sprzecznych z kanonem wartości dla uniwersytetu podstawowych, a także od skuteczności narzędzi, które służą reakcji wspólnoty *universitas* na tego rodzaju zachowania.

Wszystkie powyższe konstatacje uświadamiają nam, **jak ważną rolę na uczelniach odgrywa odpowiedzialność dyscyplinarna nauczycieli akademickich jako sfera, w której materializują się: troska środowiska uczonych o dobro wspólnoty, potrzeba przeciwdziałania i reagowania na zjawiska szkodliwe dla misji uniwersytetu oraz dóbr publicznych z nią sprzężonych, a także – *last but not least* – realne możliwości stosowania takiej reakcji w praktyce zarządzania szkołami wyższymi**. Efektywne funkcjonowanie mechanizmów odpowiedzialności dyscyplinarnej, tak w wymiarze wąskim, instrumentalno-proceduralnym, jak i szerzej – świadomościowym, ukierunkowanym na socjalizację etyczną i prawną oraz edukację środowiska akademickiego, **stanowi istotny warunek prawidłowości działania systemu szkolnictwa wyższego i jego poszczególnych, autonomicznych elementów, a w konsekwencji – prawidłowości realizacji społecznych zadań**

² A. Toffler, H. Toffler, *Budowa nowej cywilizacji. Polityka trzeciej fali*, Poznań 1999; A. Toffler, *Trzecia fala*, Warszawa 1985.

³ Por. R. Bal, *Playing the Indicator Game: Reflections on Strategies to Position an STS Group in a Multidisciplinary Environment*, „Engaging Science, Technology, and Society” 2017, nr 3; E. Kulczycki, *Punktoza jako strategia w grze parametrycznej w Polsce*, „Nauka i Szkolnictwo Wyższe” 2017, nr 1.

⁴ J.M. Brzeziński, *Etos akademicki*, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/> [dostęp: 1 września 2022].

uczelni, określonych w preambule do ustawy *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* jako wnoszenie kluczowego wkładu w innowacyjność gospodarki, przyczynianie się do rozwoju kultury i współkształtowanie standardów moralnych obowiązujących w życiu publicznym.

Niniejsza monografia stanowi **pierwszą na polskim rynku wydawniczym próbę całościowego, kompleksowego omówienia problematyki odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich**. Obecnie nie istnieje bowiem ani jedno opracowanie, które wyczerpująco omawiałoby wszystkie aspekty przedmiotowego zagadnienia, w tym aspekty ustrojowe, prawnomaterialne i procesowe. Monografia nie ma jednak charakteru wyłącznie prawniczego (choć ta optyka w dysertacji zdecydowanie dominuje), wszak problematyka odpowiedzialności dyscyplinarnej na uczelniach jest problematyką z pogranicza: prawa, filozofii, socjologii, zarządzania i pedagogiki szkoły wyższej. Autorzy podjęli więc próbę przygotowania dysertacji interdyscyplinarnej, a zastosowana w badaniach metodyka korzystała z dorobku naukowego różnych dyscyplin społecznych, co objawia się w wykorzystaniu dla potrzeb niniejszej monografii narzędzi, metod, technik i aparatury pojęciowej charakterystycznych dla każdej z nich. Instytucję odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich poddano więc analizie przy użyciu metod właściwych dla prawoznawstwa (np. metoda prawno-porównawcza, prawno-dogmatyczna, metoda FONTES), nauki o administracji i nauki o polityce (metoda systemowa, metoda analizy decyzyjnej, metoda statystyczna) oraz nauki o zarządzaniu (metoda monograficzna). Bez połączenia aparatury naukowej kilku dyscyplin oraz bez skorzystania z ich siatki kategorialnej, teorii i paradygmatów, niemożliwe byłoby całościowe spojrzenie na zagadnienie odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich jako na instytucję prawną, społeczną, kulturową i menedżerską, jak również na jej wieloraką rolę w systemie nauki i szkolnictwa wyższego.

Monografia podzielona została na trzy części, poświęcone odpowiednio zagadnieniom: **ustrojowym, prawnomaterialnym i procesowym**. W ramach wskazanych części wydzielono z kolei dziewięć szczegółowych rozdziałów. W **rozdziale pierwszym** podjęto próbę zdefiniowania odpowiedzialności dyscyplinarnej jako podtypu odpowiedzialności *sensu largo* oraz kategorii odpowiedzialności prawnej, a także zaprezentowano rozważania mające na celu wykazanie cech specyficznych odpowiedzialności dyscyplinarnej. W **rozdziale drugim** przedstawiono historyczny rozwój odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich poprzez omówienie regulacji z okresu międzywojnia, Polski Ludowej i III RP. W obszernym **rozdziale trzecim** scharakteryzowany został model normatywny odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich, w tym istota tejże odpowiedzialności, za którą autorzy uznają ustrojowe zabezpieczenie prawidłowości sprawowania funkcji, mającej doniosłe znaczenie społeczne. Rozdział trzeci przynosi ponadto refleksję na temat charakteru prawnego odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akade-

mickich (na poziomie materialnoprawnym: jako prawa represyjnego wchodzącego w skład prawa karnego *sensu largissimo*; na poziomie procesowym: jako emanacji udziału obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w oparciu o koncepcję „sądownictwa równych”) oraz omówienie celów i funkcji odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich. Rozdział trzeci wieńczą rozważania poświęcone relacjom odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich z innymi rodzajami odpowiedzialności: karną, cywilnoprawną, pracowniczą i administracyjną. W **rozdziale czwartym** omówiono źródła prawa statuujące ramy normatywne odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich: na poziomie konstytucyjnym, prawnomiędzynarodowym (m.in. w aspekcie ustanawiającym prawo do rzetelnego procesu, prawo do odwołania, prawo do wolności badań naukowych), ustawowym i wykonawczym. Przedmiotem analizy rozdziału czwartego są również inne źródła normatywne odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich, w tym m.in. źródła „miękkiego prawa” obowiązujące na szczeblu międzynarodowym oraz krajowe kodeksy etyczne. **Rozdział piąty** przynosi omówienie konstrukcji normatywnej przewinienia dyscyplinarnego nauczycieli akademickich, a autorzy poświęcają w nim uwagę problematyce czynu, społecznej szkodliwości, bezprawności i okoliczności ją wyłączających oraz zagadnieniu winy w prawie dyscyplinarnym. **Rozdział szósty** poświęcony został typom deliktów dyscyplinarnych nauczycieli akademickich: uchybieniu obowiązkowi nauczyciela akademickiego, uchybieniu godności zawodu nauczyciela akademickiego oraz czynom z art. 287 ust. 2 ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Rozdział szósty obejmuje ponadto rozważania na temat form zjawiskowych i stadialnych przewinień dyscyplinarnych nauczycieli akademickich oraz problematyki jedności/wielości przewinień dyscyplinarnych. W **rozdziale siódmym** omówiono środki odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich, w tym kary dyscyplinarne, odstąpienie od wymierzenia kary dyscyplinarnej, zawieszenie w pełnieniu obowiązków nauczyciela akademickiego, zasady i dyrektywy wymiaru środków odpowiedzialności dyscyplinarnej oraz problematykę przedawnienia ścigania i wyrokowania w sprawach dyscyplinarnych nauczycieli akademickich i zatarcia kar dyscyplinarnych. **Rozdział ósmy** otwierają rozważania na temat zasad naczelnych postępowań dyscyplinarnych, a ściślej – zasad określających cel i formę postępowania oraz sposób działania organów procesowych. W rozdziale tym pomieszczono również omówienie tematyki uczestników postępowania w sprawach dyscyplinarnych nauczycieli akademickich: organów procesowych, stron procesowych, przedstawicieli stron procesowych oraz innych uczestników postępowania (m.in. świadków, mediatora czy rzeczników interesu społecznego). **Rozdział dziewiąty** poświęcony został problematyce toku postępowania dyscyplinarnego w sprawach dyscyplinarnych nauczycieli akademickich, w tym postępowaniu uproszczonemu w przedmiocie nałożenia kary upomnienia przez rektora, postępowaniu wstępnemu, postępowaniu wyja-

śniającemu, postępowaniu przed komisją dyscyplinarną I instancji, postępowaniu przed komisją dyscyplinarną II instancji, postępowaniu przed Sądem Apelacyjnym w Warszawie – Sądem Pracy i Ubezpieczeń Społecznych i postępowaniu po wyczerpaniu toku instancji. W rozdziale tym Czytelnik odnajdzie ponadto omówienie problematyki zawieszenia i umorzenia postępowania w sprawach dyscyplinarnych nauczycieli akademickich oraz charakterystykę zagadnienia mediacji. Monografię wieńczy **aneks** zawierający wyciąg z przepisów regulujących materię odpowiedzialności dyscyplinarnej nauczycieli akademickich.

Niniejsza monografia adresowana jest do osób interesujących się problematyką funkcjonowania polskiego systemu szkolnictwa wyższego, w tym zwłaszcza zagadnieniami odpowiedzialności dyscyplinarnej w korporacji akademickiej. Ufamy, że dysertacja okaże się przydatna rektorom, rzecznikom dyscyplinarnym, członkom komisji dyscyplinarnych różnych szczebli, a także reprezentantom zawodów prawniczych i innym osobom, które uczestniczą w postępowaniach dyscyplinarnych w rozmaitym charakterze (np. obrońcy, mediatora, rzecznika interesu społecznego).

Autorzy dziękują Dyrekcji Instytutu Nauk Prawnych Wyższej Szkoły Humanitas oraz Kanclerzowi Uczelni, mgr. Aleksandrowi Dudkowi, za stworzenie znakomych warunków do pracy naukowej i umożliwienie przygotowania niniejszej dysertacji w ramach badań własnych WSH.

Autorzy dziękują także wszystkim instytucjom i organizacjom, które wsparły powstanie monografii lub objęły ją patronatem honorowym, a w szczególności: Naczelnej Radzie Adwokackiej, Konferencji Rektorów Akademickich Uczelni Niepublicznych oraz Fundacji Rozwoju Edukacji i Szkolnictwa Wyższego.

Michał Kaczmarczyk
Jan Kil

*Warszawa – Sosnowiec – Ogródzieniec – Gdańsk – Palermo,
grudzień 2021 – wrzesień 2022*